HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

RAQAMLI AKTIVLAR VA TEXNOLOGIYALAR SOHASIDAGI FUQAROLIK-HUQUQIY MUNOSABATLAR

Ikromov Asrorjon Axrorjon o‘g‘li

Andijon qishloq xo‘jaligi va Agrotexnalogiyalar instituti,

Gumanitar fanlar kafedrasi stajyor-o’qituvchisi.

e-mail: asrorbekikromov@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada raqamli aktivlar va raqamli texnologiyalar (blokcheyn, smart-kontraktlar, tokenlar) bilan bog‘liq fuqarolik-huquqiy munosabatlarning huquqiy tabiati, fuqarolik huquqlari obyekti sifatida tasnifi, ularga nisbatan bitimlar tuzish, mulk huquqini himoya qilish hamda merosga qoldirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi, shuningdek Rossiya Federatsiyasi, Qozog‘iston Respublikasi, Germaniya, Shveytsariya va Yevropa Ittifoqi tajribasi qiyosiy-huquqiy jihatdan o‘rganilgan. Muallif raqamli aktivlarni fuqarolik huquqlari obyektlari tizimida mustaqil yoki aralash toifa sifatida mustahkamlash, smart-kontraktning huquqiy rejimini belgilash va raqamli aktivlar bo‘yicha sud himoyasi mexanizmlarini takomillashtirishga doir takliflarni ilgari suradi.

Kalit so‘zlar: raqamli aktivlar, kripto-aktiv, token, virtual aktiv, smart-kontrakt, blokcheyn, fuqarolik huquqlari obyekti, mulk huquqi, raqamli huquqlar.

Abstract. The article examines civil-law relations in the sphere of digital assets and technologies: their legal nature, classification as objects of civil rights, transactions and smart contracts, protection of property rights and inheritance. Based on a comparative analysis of the legislation of Uzbekistan, Russia, Kazakhstan, Germany, Switzerland and the European Union, the author proposes consolidating digital assets in the system of objects of civil rights, defining the legal regime of smart contracts and improving judicial protection mechanisms.

Keywords: digital assets, crypto-asset, token, virtual asset, smart contract, blockchain, object of civil rights, property right, digital rights.

Kirish

XXI asrning ikkinchi o‘n yilligidan boshlab raqamli texnologiyalar iqtisodiy aylanmaning ajralmas qismiga aylandi. Taqsimlangan reyestr texnologiyasi (blokcheyn) asosida yaratilgan kripto-aktivlar, tokenlar, raqamli moliyaviy vositalar va smart-kontraktlar an’anaviy fuqarolik huquqining ko‘plab institutlariga: mulk huquqi tushunchasiga, bitim shakliga, shartnomaviy majburiyatlarning ijrosiga, huquqiy vorislikka va javobgarlikka yangi savollar qo‘ymoqda.

O‘zbekistonda bu sohani tartibga solish 2018-yildan boshlandi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-iyuldagi PQ-3832-sonli Farmoni raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va kripto-industriya sohasida chora-tadbirlarning asosiy yo’nalishlarini belgilab berdi[1]. Keyinchalik

[1]O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-iyuldagi PQ-3832-sonli «O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va kripto-industriya sohasida chora-tadbirlar to’g’risida»gi Qarori.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

«Raqamli O‘zbekiston – 2030» strategiyasi (PF-6079-son, 2020-yil 5-oktyabr) raqamli transformatsiyaning umumiy vektorini aniqladi[2], 2022-yildan e’tiboran esa virtual aktivlar bozori uchun maxsus vakolatli organ va litsenziyalash tartibi joriy etildi. Shunga qaramay, fuqarolik qonunchiligida raqamli aktivlarning o‘rni, ular bilan bog‘liq mulkiy huquqlarning mazmuni va himoya mexanizmlari hamon yetarlicha aniq mustahkamlanmagan.

Ushbu holat tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi: huquqiy noaniqlik fuqarolik muomalasi ishtirokchilari uchun risklarni oshiradi, sud amaliyotida bir xil bo‘lmagan yondashuvlarga olib keladi va investitsion muhit ishonchiga ta’sir qiladi.

Tadqiqotning maqsadi — raqamli aktivlar va texnologiyalar sohasidagi fuqarolik-huquqiy munosabatlarning nazariy asoslarini aniqlash hamda O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish bo‘yicha asoslangan takliflar ishlab chiqish. Maqsadga erishish uchun quyidagi **vazifalar** qo‘yildi: raqamli aktiv tushunchasi va turlarini aniqlash; ularning fuqarolik huquqlari obyektlari tizimidagi o‘rnini belgilash; smart-kontraktlarning huquqiy tabiatini tahlil qilish; himoya va vorislik masalalarini o‘rganish; xorijiy tajribani umumlashtirish.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda umumilmiy (tahlil, sintez, deduksiya, induksiya) va xususiy-ilmiy usullar (formal-huquqiy, qiyosiy-huquqiy, tarixiy-huquqiy, tizimli tahlil) qo‘llanildi. Normativ asos sifatida O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, «Elektron tijorat to‘g‘risida»gi, «Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida»gi, «Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida»gi qonunlar, Prezident farmon va qarorlari, shuningdek xorijiy davlatlarning tegishli aktlari o‘rganildi. Nazariy asos sifatida mahalliy va xorijiy huquqshunoslarning ilmiy ishlari tahlil qilindi.

1. Raqamli aktivlarning tushunchasi va huquqiy tabiati

Ilmiy adabiyotda va qonunchilikda «raqamli aktiv» tushunchasi yagona ma’noda qo‘llanilmaydi. «Kripto-aktiv», «virtual aktiv», «raqamli valyuta», «token», «raqamli moliyaviy aktiv», «raqamli huquq» kabi atamalar bir-biriga yaqin, ammo teng bo’lmagan hodisalarni ifodalaydi. PQ-3832-son Farmonda kripto-aktiv kriptografik usullar yordamida yaratilgan va blokcheyn kabi taqsimlangan reyestrda hisobga olinadigan mol-mulkiy qiymatga ega elektron yozuv sifatida talqin qilinadi[3]. Bunday aktivlarning birinchi va eng mashhur namunasi — bitkoin bo‘lib, u markaziy hisobchisiz, ishtirokchilar o‘rtasidagi bevosita elektron to‘lov tizimi sifatida taklif qilingan[4].

Umumlashtirib aytganda, raqamli aktivning quyidagi **belgilari** ajratib ko‘rsatiladi:

---

[2]O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi PF-6079-sonli «Raqamli O‘zbekiston – 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Farmoni.

[3]PQ-3832-son Qaror (yuqorida keltirilgan).

[4]Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System, 2008.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

1) *raqamli (kod) shakli* — aktiv jismoniy ko‘rinishga ega bo‘lmay, ma’lumotlar majmuasi sifatida mavjud bo‘ladi;
2) *taqsimlangan reyestrda qayd etilishi* — mavjudlik va egalik haqidagi ma’lumot markazlashgan hisobchi tomonidan emas, tarmoq ishtirokchilari konsensusi asosida saqlanadi[5];
3) *kriptografik himoya* — shaxsiy kalit (private key) orqali nazorat o‘rnatiladi;
4) *mulkiy qiymat va aylanuvchanlik* — aktiv iqtisodiy qiymatga ega, uni boshqa shaxsga o‘tkazish mumkin;
5) *mutloq yoki nisbiy huquqni ifodalash qobiliyati* — token ma’lum bir huquqni (mulk, talab, ishtirok, foydalanish) o‘zida mujassam etishi mumkin.

Turli mezonlar bo‘yicha raqamli aktivlarni tasniflash mumkin. Funksional mezon bo‘yicha ular: (a) to‘lov tokenlari (masalan, bitkoin), (b) yordamchi (utility) tokenlar, ya’ni tovar yoki xizmatdan foydalanish huquqini beruvchi tokenlar, (c) investitsion (security) tokenlar, ya’ni daromad yoki ishtirok huquqini ifodalovchi tokenlar, (d) stablkoinlar hamda (e) takrorlanmas tokenlar (NFT)ga bo’linadi. Bunday tasnif amaliy ahamiyatga ega, chunki har bir guruh uchun huquqiy rejim turlicha bo‘lishi lozim: investitsion tokenlar qimmatli qog‘ozlar qonunchiligiga, to‘lov tokenlari esa to‘lov va valyuta tartibga solishiga yaqinroq turadi.

Raqamli aktivning huquqiy tabiati bo‘yicha ilmiy qarashlar uch asosiy yo‘nalishga bo‘linadi. *Birinchi qarash* tarafdorlari raqamli aktivni «narsa» sifatida talqin qilishga urinadi: aktivning mutloq nazorat qilinishi va uni boshqa shaxsga o‘tkazish imkoniyati jismoniy narsalarga o‘xshash deb hisoblanadi. Biroq klassik fuqarolik huquqida «narsa» moddiy borliqqa ega bo‘lishi talab etiladi, shu sababli bu yondashuv nazariy jihatdan munozarali. *Ikkinchi qarash* raqamli aktivni mulkiy huquq (talab huquqi) sifatida qaraydi; bu nuqtai nazar tokenlarni asosiy aktivga yoki emitent oldidagi talabga bog‘liq ifoda sifatida izohlashda qulay, ammo emitenti mavjud bo’lmagan «sof» kripto-valyutalar uchun mos kelmaydi. *Uchinchi qarash* esa raqamli aktivlarni fuqarolik huquqlarining yangi, alohida obyekti sifatida e’tirof etishni taklif qiladi. Birlashgan Qirollik Huquq komissiyasi 2023-yilgi hisobotida aynan shunga o‘xshash «uchinchi toifa» mol-mulk konsepsiyasini ilgari surgan[6]. Muallifning fikricha, aynan oxirgi yondashuv amaliy va nazariy jihatdan eng izchildir.

2. Raqamli aktivlarning fuqarolik huquqlari obyekti sifatidagi o‘rni

O’zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 81-moddasida fuqarolik huquqlari obyektlari sifatida narsalar (pul va qimmatli qog’ozlar ham shu jumladan), boshqa mol-mulk, mulkiy huquqlar, ishlar natijalari va xizmatlar, intellektual faoliyat natijalari hamda nomoddiy ne’matlar sanab o’tilgan[7]. Raqamli aktivlar bu ro‘yxatda alohida nomlanmagan. Bu holat ikki muammoni keltirib chiqaradi: birinchidan, raqamli aktivga egalik huquqining tabiati noaniq qoladi; ikkinchidan, uni muomalada himoya qilish, undirmoqqa qaratish va merosga o‘tkazish uchun aniq qonuniy asos yetishmaydi.

[5]Werbach K. The Blockchain and the New Architecture of Trust. – Cambridge (MA): MIT Press, 2018.

[6]Law Commission (England and Wales). Digital Assets: Final Report. Law Com No 412, 2023.

[7]O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, 81-modda.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Hozirgi vaziyatda amaliyotchilar ko‘pincha raqamli aktivlarni «boshqa mol-mulk» yoki «mulkiy huquqlar» toifasiga kiritish orqali muammoni hal qilishga harakat qiladi. Bunday yondashuvning afzalligi — qonunchilikni o‘zgartirmasdan amal qilish imkoniyati; kamchiligi esa yagona sud amaliyotining shakllanmasligi va huquqiy bashorat qilinuvchanlikning pastligidir.

Qiyosiy tajribaga ko‘ra, davlatlar bu masalani uch usulda hal qilmoqda. Birinchi usul — Fuqarolik kodeksiga o‘zgartirish kiritib, «raqamli huquqlar»ni alohida obyekt sifatida mustahkamlash (Rossiya Federatsiyasi Fuqarolik kodeksining 141.1-moddasi, 2019-yil)[8]. Ikkinchi usul — maxsus qonun qabul qilish (Qozog‘istonning «Raqamli aktivlar to‘g‘risida»gi 2023-yil qonuni, Yevropa Ittifoqining MiCA Reglamenti)[9]. Uchinchi usul — mavjud institutlarni raqamli muhitga moslashtirish (Germaniyaning elektron qimmatli qog‘ozlar to‘g‘risidagi 2021-yilgi qonuni, Shveytsariyaning DLT qonuni)[10].

O‘zbekiston uchun eng maqbul yo‘l — aralash model bo‘lib ko‘rinadi: Fuqarolik kodeksida raqamli aktivlarning umumiy tushunchasi, huquqiy rejimi va muomala asoslari mustahkamlanishi, texnik va bozor tartibga solish masalalari esa maxsus qonun va qonunosti aktlarida batafsil belgilanishi lozim.

3. Raqamli aktivlar bilan bitimlar va smart-kontraktlar

Raqamli aktivlar bo‘yicha fuqarolik muomalasi sotib olish-sotish, ayirboshlash, sovg‘a qilish, garov, ishonchli boshqaruv va boshqa bitimlar orqali amalga oshiriladi. Bu bitimlarning kuchi odatdagidek taraflarning erkin irodasi, bitim sub’ektlarining layoqati va mazmunining qonunga muvofiqligi bilan belgilanadi. Raqamli muhitga xos xususiyat shundaki, taraflar ko‘pincha anonim (psevdonim) identifikatorlar bilan harakat qiladi, bu esa tarafning layoqatini va tegishli sub’ektni aniqlashni murakkablashtiradi.

Raqamli texnologiyalar sohasidagi eng munozarali institut — **smart-kontrakt**. Bu tushuncha dastlab Nik Szabo tomonidan 1990-yillarda taklif etilgan bo‘lib, raqamli shaklda ifodalangan va majburiyatlar avtomatik bajariladigan protokol sifatida ta’riflangan[11]. Zamonaviy ma’noda smart-kontrakt blokcheyn tarmog‘ida joylashtirilgan va oldindan belgilangan shartlar bajarilganda avtomatik ishga tushadigan dastur kodidir[12].

---

[8] Гражданский кодекс Российской Федерации, ст. 141.1 (введена Федеральным законом от 18.03.2019 № 34-ФЗ).

[9] Qozog’iston Respublikasining 2023-yil 6-fevraldagi «Raqamli aktivlar to’g’risida»gi Qonuni.

[10] Bundesgesetz zur Einführung von elektronischen Wertpapieren (eWpG), 2021; Bundesgesetz zur Anpassung des Bundesrechts an Entwicklungen der Technik verteilter elektronischer Register (Schweiz), 2020.

[11] Szabo N. Formalizing and Securing Relationships on Public Networks // First Monday, 1997, Vol. 2, No. 9.

[12] De Filippi P., Wright A. Blockchain and the Law: The Rule of Code. – Cambridge (MA): Harvard University Press, 2018.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Huquqiy nuqtai nazardan smart-kontraktning tabiatiga oid uch asosiy yondashuvni ajratish mumkin:

- **kod — shartnoma ijrosi usuli sifatida.** Bu qarashga ko‘ra, smart-kontrakt mustaqil shartnoma emas, balki an’anaviy (yozma yoki elektron) shartnoma bo‘yicha majburiyatlarni avtomatik bajarish vositasidir. Bunda shartnoma shartlari kodda ifodalanadi, ammo huquqiy kuch asosiy shartnomadan kelib chiqadi;
- **kod — shartnomaning o‘zi.** Bu qarashda dastur kodi taraflar irodasining ifodasi va shartnoma matni sifatida qaraladi. Mazkur yondashuv «code is law» g‘oyasi bilan bog‘liq[13], ammo shartnoma talqini, xato va suiiste’mol hollarini hal etishda jiddiy muammolar tug‘diradi;
- **gibrid model.** Bunda shartnoma tabiiy tilda tuziladi, kod esa uning ijro mexanizmi sifatida xizmat qiladi, nizo yuzaga kelganda ustuvorlik tabiiy tildagi matnga beriladi.

Muallif ikkinchi qarashni qo‘llab-quvvatlamaydi. Kodning o’zgartirilmasligi (immutability) va ijroning avtomatikligi shartnoma erkinligi, taraflarning teng huquqliligi va vijdonlilik tamoyillariga zid vaziyatlarni keltirib chiqarishi mumkin: xato yoki aldov asosida tuzilgan bitimni qaytarish, o‘zgargan holatlar tufayli shartnomani qayta ko‘rib chiqish, kuchsiz tarafni himoya qilish imkoniyatlari cheklanadi[14]. Shu sababli O‘zbekiston qonunchiligi uchun eng maqbul model — gibrid yondashuv: smart-kontrakt fuqarolik-huquqiy majburiyatni bajarish usuli sifatida tan olinishi, ammo sud tomonidan shartnoma shartlarini talqin qilish, bitimni haqiqiy emas deb topish va nizo yuzaga kelgan taqdirda majburiyat ijrosini to‘xtatish yoki qaytarish vakolati saqlanishi kerak.

Bitimning yozma shaklini talab qiluvchi normalar nuqtai nazaridan, smart-kontraktni elektron shakldagi bitim sifatida baholash mumkinligi masalasi ham dolzarbdir. «Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida»gi va «Elektron tijorat to‘g‘risida»gi qonunlar elektron shakldagi bitimlarning yuridik kuchini tan oladi, biroq blokcheyndagi yozuv va dastur kodini «elektron hujjat» sifatida tan olishning aniq mezonlari belgilanmagan. Bu bo‘shliq amaliyotda dalillar maqbulligi va taraflar irodasini aniqlash bilan bog‘liq nizolarda muammo tug‘dirishi mumkin.

4. Mulk huquqi, himoya, undirish va merosxo‘rlik masalalari

Egalik va nazorat. Raqamli aktivlarda egalikning asosiy belgisi shaxsiy kalitga nazorat qilishdir. Kalitni yo‘qotish aktivga kirishni qaytarib bo‘lmaydigan tarzda yo‘qotishga olib keladi, kalitni qo‘lga kiritgan shaxs esa aktivni amalda tasarruf qila oladi. Shu sababli fuqarolik huquqida «huquqiy egalik» (haqiqiy huquq sohibi) va «texnik nazorat» (kalitga egalik) o‘rtasidagi farqni belgilash zarur. Bu farq, ayniqsa, aktiv o‘g‘irlangan, aldov yoki xato bilan o‘tkazilgan hollarda ahamiyatlidir.

Himoya. Mulk huquqi himoyasining klassik vositalari — vindikatsion va negator da’volar, shuningdek asossiz boyish (kondiksion) normalari — raqamli aktivlarga nisbatan qo‘llanishi uchun

[13]Lessig L. Code and Other Laws of Cyberspace. – New York: Basic Books, 1999.

[14]Savelyev A. Contract Law 2.0: «Smart» Contracts as the Beginning of the End of Classic Contract Law // Information & Communications Technology Law, 2017, Vol. 26, No. 2.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

moslashtirishni talab qiladi. Raqamli aktivni «vindikatsiya» qilish, ya'ni uni nomaqbul egadan qaytarib olish, texnik jihatdan faqat shaxsiy kalit orqali yoki platforma (birja, kastodian) ishtirokida amalga oshirilishi mumkin. Shuning uchun sud qarori ijrosini ta'minlash uchun aktivlarni vaqtincha bloklash, kastodianga yoki platformaga bevosita ijro etilishi shart bo‘lgan buyruq berish kabi protsessual mexanizmlar zarur. Da'voni ta'minlash choralari sifatida raqamli aktivlarni muzlatish imkoniyatini qonunchilikda aniq belgilash maqsadga muvofiq.

Undirish va bankrotlik. Raqamli aktivlarni qarzdorning mol-mulki tarkibiga kiritish, ularga undiruvni qaratish va bankrotlik massasiga qo‘shish masalalari amaliyotda hal etilmagan. Ijro jarayonida aktivning haqiqiy qiymatini aniqlash (kurs o‘zgaruvchanligi), kalitga ega bo‘lish va aktivni realizatsiya qilishning texnik tartibi alohida normativ tartibga solishni talab qiladi.

Merosxo‘rlik. Raqamli aktivlarning merosga o‘tishi alohida muammolarni keltirib chiqaradi. Fuqarolik kodeksiga ko‘ra meros ochilganda merosdorga marhumning mol-mulki, shu jumladan mulkiy huquqlari o‘tadi[15]. Agar raqamli aktivni mulkiy huquq yoki boshqa mol-mulk sifatida e'tirof etish mumkin bo‘lsa, u meros massasiga kiradi. Biroq amaliy to‘siq — shaxsiy kalitga kirish imkoni: merosxo‘r aktivga huquq olsa ham, kalit bo‘lmasa, uni amalda ololmaydi. Shu sababli qonunchilikda kastodial xizmat ko‘rsatuvchilarning merosxo‘rlarga ma'lumot berish majburiyati, shuningdek vasiyatnomada raqamli aktivlarga oid ko‘rsatmalar berish imkoniyati mustahkamlanishi lozim.

Shaxsiy ma'lumotlar. Blokcheyn texnologiyasining o‘zgartirilmaslik xususiyati «Shaxsga doir ma'lumotlar to‘g‘risida»gi qonun (2019-yil) bilan belgilangan ma'lumot sub'ektining huquqlari, jumladan ma'lumotlarni o‘chirish va tuzatish huquqi bilan to‘qnashishi mumkin[16]. Bu ziddiyatni hal etish uchun shaxsiy ma'lumotlarni zanjirdan tashqarida saqlash va faqat xesh qiymatlarini reyestrda yuritish kabi texnik-huquqiy yechimlar amaliyotda taklif etilmoqda.

5. Xorijiy tajribaning qiyosiy tahlili

Rossiya Federatsiyasi. 2019-yilda Fuqarolik kodeksiga 141.1-modda kiritilib, «raqamli huquqlar» obyektlari sifatida e'tirof etildi: ularning mazmuni va amal qilish shartlari axborot tizimi qoidalariga muvofiq belgilanadi[17]. 2020-yilgi «Raqamli moliyaviy aktivlar, raqamli valyuta to‘g‘risida»gi 259-FZ-sonli qonun raqamli moliyaviy aktivlarni chiqarish va muomalasini belgiladi, biroq raqamli valyutani to‘lov vositasi sifatida qabul qilishni taqiqladi. Rossiya modeli raqamli huquqlarni mustahkamlash bo‘yicha izchil, ammo texnik jihatdan cheklangan deb baholanadi.

Qozog‘iston Respublikasi. 2023-yilgi «Raqamli aktivlar to‘g‘risida»gi qonun raqamli aktivlarni ta'minlangan va ta'minlanmagan turlarga ajratib, ularning chiqarilishi, muomalasi va kripto-

[15] O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (yuqorida keltirilgan).

[16] O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-sonli «Shaxsga doir ma'lumotlar to‘g‘risida»gi Qonuni.

[17] Гражданский кодекс РФ, ст. 141.1 (yuqorida keltirilgan).

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

birjalar faoliyatini tartibga soladi. Mazkur qonun Astana xalqaro moliya markazi tajribasiga tayanadi va mintaqada bozor infratuzilmasini shakllantirishda muhim namuna bo‘lib xizmat qilmoqda[18].

Germaniya va Shveytsariya. Germaniyaning elektron qimmatli qog‘ozlar to‘g‘risidagi qonuni (eWpG, 2021) qimmatli qog‘ozlarning an’anaviy hujjatli shaklini elektron reyestr yozuvi bilan almashtirish imkonini berdi. Shveytsariyaning «Taqsimlangan reyestr texnologiyalariga moslashtirish to‘g‘risida»gi qonuni (2020) esa raqamli huquqlarning (Registerwertrechte) muomalasini mavjud qimmatli qog‘ozlar huquqi doirasida tartibga soldi[19]. Bu mamlakatlarda «texnologiyaga neytral» qonunchilik tamoyili amal qiladi.

Yevropa Ittifoqi. 2023/1114-sonli MiCA Reglamenti (Markets in Crypto-Assets) kripto-aktivlarni emitentlar, xizmat ko‘rsatuvchilar va investorlarni himoya qilish nuqtai nazaridan yagona tartibga soladi, ammo fuqarolik huquqining mulk, majburiyat va merosxo‘rlik kabi masalalari milliy huquq doirasida qoladi[20]. Bu tajriba shuni ko‘rsatadiki, bozorni tartibga solish (publik-huquqiy komponent) va fuqarolik-huquqiy rejim (private-huquqiy komponent) bir-biridan farqlanishi, ammo bir-birini to‘ldirishi kerak.

Qiyosiy tahlil quyidagi xulosaga olib keladi: muvaffaqiyatli modellarda (1) raqamli aktivlarning huquqiy tabiati qonunda aniq belgilanadi, (2) texnologiyaga neytral yondashuv saqlanadi, (3) bozorni tartibga solish va fuqarolik-huquqiy rejim o‘zaro uyg‘unlashtiriladi, (4) sud himoyasi va ijro mexanizmlari ta’minlanadi.

6. O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish bo‘yicha takliflar

Olib borilgan tahlil asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1) **Fuqarolik kodeksining 83-moddasini to‘ldirish.** Fuqarolik huquqlari obyektlari ro‘yxatiga «raqamli aktivlar» (yoki «raqamli huquqlar»)ni alohida obyekt sifatida kiritish, ularning tushunchasi va huquqiy rejimini belgilash. Bunda raqamli aktivga nisbatan mol-mulkka oid umumiy qoidalar, agar uning mohiyatiga zid bo‘lmasa, qo‘llanilishi ko‘zda tutilishi mumkin;
2) **Raqamli aktivlar tasnifini qonunda mustahkamlash.** To‘lov, investitsion, yordamchi tokenlar, stablkoinlar va NFT uchun tabaqalashtirilgan huquqiy rejimni belgilash;
3) **Smart-kontraktning huquqiy rejimini belgilash.** Smart-kontraktni majburiyatni bajarish usuli sifatida tan olish, shu bilan birga sudning bitimni haqiqiy emas deb topish, talqin qilish va ijrodan to‘xtatish vakolatini saqlash (gibrid model);
4) **Elektron dalillar qoidalarini takomillashtirish.** Fuqarolik protsessual qonunchiligida blokcheyn yozuvlari va smart-kontrakt kodini dalil sifatida qabul qilish, ularning haqiqiyligini tekshirish va ekspertiza o‘tkazish tartibini aniqlash;

[18] Qozog‘iston Respublikasining «Raqamli aktivlar to‘g‘risida»gi Qonuni (yuqorida keltirilgan).

[19] Germaniya eWpG (2021) va Shveytsariya DLT qonuni (2020) (yuqorida keltirilgan).

[20] Regulation (EU) 2023/1114 – MiCA (yuqorida keltirilgan).

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

5) **Himoya va ijro mexanizmlarini ishlab chiqish.** Raqamli aktivlarga nisbatan da’voni ta’minlash choralari (bloklash, muzlatish), ijro hujjatlari bo‘yicha undiruvni qaratish va realizatsiya qilish tartibini belgilash;
6) **Merosxo’rlik bo’yicha maxsus qoidalar.** Raqamli aktivlarning meros massasiga kiritilishini aniq belgilash, kastodianlarning ma’lumot berish majburiyatini va vasiyatnomada raqamli aktivlar bo‘yicha ko‘rsatma berish imkoniyatini mustahkamlash;
7) **Shaxsiy ma’lumotlar bilan muvofiqlikni ta’minlash.** Blokcheyn tizimlarida shaxsiy ma’lumotlarni qayta ishlashning alohida talablarini (masalan, zanjirdan tashqarida saqlash) belgilash;
8) **Sud va huquqni qo‘llash amaliyotini umumlashtirish.** Oliy sudning plenum qarori yoki tushuntirishlari orqali raqamli aktivlar bilan bog‘liq nizolarni hal qilish bo‘yicha yagona yondashuvni shakllantirish.

Xulosa. Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatadi. Birinchidan, raqamli aktivlar fuqarolik muomalasida tobora ko‘proq ishtirok etayotgan, mulkiy qiymatga ega va kriptografik nazoratga asoslangan hodisa bo‘lib, ularning huquqiy rejimi mavjud fuqarolik qonunchiligida aniq mustahkamlanmagan. Ikkinchidan, ilmiy doktrinadagi uch yondashuvdan (narsa, mulkiy huquq, yangi obyekt) aralash yoki mustaqil obyekt sifatida e’tirof etish eng izchil yechim sifatida baholanadi. Uchinchidan, smart-kontrakt shartnoma erkinligi, vijdonlilik va kuchsiz tarafni himoya qilish tamoyillari bilan uyg‘unlashtirilgan holda, majburiyat ijrosi usuli sifatida tan olinishi maqsadga muvofiq. To‘rtinchidan, himoya, undirish va merosxo‘rlik bo‘yicha maxsus mexanizmlar ishlab chiqilmasa, raqamli aktivlar egalarining huquqlari amalda ta’minlanmay qoladi. Beshinchidan, xorijiy tajriba aralash modelning, ya’ni fuqarolik kodeksidagi umumiy qoidalar va maxsus qonundagi texnik tartibga solishning samaradorligini ko‘rsatadi.

Taklif etilgan o‘zgartirishlar raqamli aktivlar bilan bog‘liq fuqarolik-huquqiy munosabatlarda huquqiy aniqlikni oshiradi, sud amaliyoti birligini ta’minlaydi, investitsion muhitni yaxshilaydi va O’zbekistonda raqamli iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish uchun huquqiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-iyuldagi PQ-3832-sonli «O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va kripto-industriya sohasida chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi Farmoni.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi PF-6079-sonli «Raqamli O‘zbekiston – 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, 81-modda.
4. O’zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-sonli «Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida»gi Qonuni.
5. Гражданский кодекс Российской Федерации, ст. 141.1 (введена Федеральным законом от 18.03.2019 № 34-ФЗ).
6. Qozog‘iston Respublikasining 2023-yil 6-fevraldagi «Raqamli aktivlar to‘g‘risida»gi Qonuni.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

7. Bundesgesetz zur Einführung von elektronischen Wertpapieren (eWpG), 2021; Bundesgesetz zur Anpassung des Bundesrechts an Entwicklungen der Technik verteilter elektronischer Register (Schweiz), 2020.
8. Law Commission (England and Wales). Digital Assets: Final Report. Law Com No 412, 2023.
9. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MiCA).
10. Szabo N. Formalizing and Securing Relationships on Public Networks // First Monday, 1997, Vol. 2, No. 9.
11. De Filippi P., Wright A. Blockchain and the Law: The Rule of Code. – Cambridge (MA): Harvard University Press, 2018.
12. Lessig L. Code and Other Laws of Cyberspace. – New York: Basic Books, 1999.
13. Savelyev A. Contract Law 2.0: «Smart» Contracts as the Beginning of the End of Classic Contract Law // Information & Communications Technology Law, 2017, Vol. 26, No. 2.
14. Werbach K. The Blockchain and the New Architecture of Trust. – Cambridge (MA): MIT Press, 2018.
15. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System, 2008.